

20. Слабченко М. Организация хозяйства Украины от Хмельницыны до мировой войны / М. Слабченко. – Одесса, 1923. – Ч. I. – Т. 3. – 194 с.
21. Совет министров Российской империи. 1905–1906 гг. : док. и материалы / сост. С. С. Атапин, Б. Д. Гальперина. – Л. : Наука, 1990. – 476 с.
22. Торгово-промышленный Юг. – Одеса. – 1911.
23. Торгово-промышленный Юг. – Одеса. – 1912.
24. Турченко Ф. Г. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.) : історичні нариси / Ф. Г. Турченко, Г. Ф. Турченко. – К. : Генеза, 2003. – 304 с.
25. Центральный комитет «Союза 17 октября» в 1905–1907 годах : док. и материалы // История СССР. – 1991. – № 3. – С. 170–181.
26. Шепелев Л. Е. Промышленная буржуазия и Государственная дума / Л. Е. Шепелев // Проблемы социально-экономической истории России. – СПб. : Наука, 1991. – С. 237–248.
27. Янжул И. Часы досуга / И. Янжул. – М. : Тип. А. И. Мамонтова, 1896. – 374 с.

Надійшла до редколегії 19.12.2012

УДК 94(477.63) «1904/1905»

Ю. В. Берестень

Дніпропетровський державний аграрний університет

САНИТАРНА СЛУЖБА МЕНОНІТІВ-ДОБРОВОЛЬЦІВ У ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-ЯПОНСЬКОЇ ВІЙНИ 1904–1905 рр.

Висвітлено окремі аспекти проблеми організації менонітськими громадами Півдня України добровільної санітарної служби в період російсько-японської війни 1904–1905 рр.

Ключові слова: менонітські колонії, Південь України, доброчинність, санітарна служба.

Освещены отдельные аспекты организации менонитскими общинами Юга Украины добровольной санитарной службы в период русско-японской войны 1904–1905 гг.

Ключевые слова: меннонитские колонии, Юг Украины, благотворительность, санитарная служба.

The separate aspects of organization are lighted up by mennonite communities of South of Ukraine of voluntarily sanitary corps in the period of Russian-Japanese war of 1904–1905 гг.

Key words: mennonite colonies, South of Ukraine, charity, sanitary corps.

В останні десятиліття серед представників вітчизняного наукового загалу спостерігається динамічне зростання дослідницького інте-

ресу до маловідомих сторінок української історії, які впродовж тривалого часу знаходилися поза евристичним полем офіційного історіографічного процесу.

Однією з таких малознаних тем є історія менонітських конгрегацій Південної України. Прикметною інтелектуальною рисою розвитку сучасної української історіографії є намагання вітчизняних науковців подолати у царині вивчення минулого німецькомовної спільноти негативні наслідки своєрідної «історіографічної змови мовчання» радянської доби, яка цілеспрямовано не тільки оминала своєю увагою соціально-економічні здобутки громад німців-колоністів та менонітів, але й свідомо применшувала їх роль та значення для подальшого модернізаційного поступу господарчої й соціальної системи південних губерній імперії. Попри появи значної кількості фактографічно змістовних і розлогих наукових розвідок, присвячених детальному висвітленню складного й суперечливого перебігу формування господарської та соціальної моделі менонітських поселень, малодослідженими лишаються окремі аспекти політико-правового, громадського розвитку конгрегацій, їх пряма та опосередкована участь у складних суспільно-політичних процесах, що протікали на теренах імперії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. [1; 2; 4; 8].

До таких «білих плям» модерної вітчизняної історіографії відноситься й проблема участі колоністів в організації волонтерської санітарної служби в медичних закладах Червоного Хреста в період російсько-японського конфлікту 1904–1905 рр.

Аналізуючи наявний вітчизняний історіографічний доробок, ми змушені стверджувати, що наразі відсутні наукові дослідження, в яких комплексно розглядаються причини, загальний перебіг й суспільно-політичні наслідки добровільної служби менонітів у складі спеціальних санітарних загонів фронтових лазаретів. Здебільшого, вітчизняні дослідники обмежуються в загальному контексті викладу історії менонітської спільноти початку ХХ ст. лише побіжною констатацією факту участі колоністів-волонтерів у наданні гуманітарної й медично-реабілітаційної допомоги постраждалим у період війни, докладно не зупиняючись на передумовах, причинах виникнення, безпосередньому характері, громадсько-політичних наслідках упровадження санітарної служби [2, с. 95; 4, с. 430–431; 8, с. 11].

Закордонна історіографія презентована декількома невеликими розвідками канадських дослідників Г. Лоренца та Л. Кліппенштейна, в яких розглядаються лише окремі етапи загального перебігу служби менонітів-добровольців у складі санітарних загонів у період російсько-японської конфлікту [9; 15].

Мета даної статті полягає у реконструкції суспільно-політичних обставин, причин та наслідків організації менонітськими конгре-

гаціями Півдня України волонтерської санітарної служби під час російсько-японської війни 1904–1905 рр.

Добровільна масова участь жителів менонітських колоній в реалізації чисельних благодійницьких програм та проектів, що мали на меті сприяти мінімізації наслідків гуманітарних катастроф, викликаних військовими діями, в яких брала участь Російська імперія в ХІХ ст., була продиктована ригористичними постулатами релігійної доктрини спільноти. У колективній свідомості менонітських конгрегацій благодійництво традиційно розглядалось як невід’ємний атрибут релігійної практики, одна із дієвих форм духовного служіння пересічного віруючого в миру, що ґрунтувалася на високих моральних імперативах християнського віровчення [17, s. 3–8; 18]. Зasadничі принципи християнської етики спонукали мешканців менонітських колоній до сумлінного виконання самаритянського обов’язку надання альтруїстичної допомоги постраждалим від військових конфліктів та їх наслідків: пораненим військовим та цивільним особам, вдовам, сиротам, дітям військовослужбовців, родинам, які втратили годувальника й потребували спеціального соціального захисту [17, s. 3–8].

Відзначимо, що значний масштаб, складний характер соціальних проблем, спричинених війнами, зумовив формування в колонієтському середовищі сталої громадської практики надання адресної благодійницької допомоги, яка, в залежності від реальних обсягів практичних потреб нужденних, реалізовувалася в різних формах. Так, зазвичай, громади колоністів займалися систематичним фінансовим та матеріальним забезпеченням цільових філантропічних проектів з утримання цілої низки медичних закладів, сиротинців, будинків для одиноких літніх людей, створюючи з цією метою спеціальні фінансові установи, благодійницькі фонди та комітети.

У менонітських конгрегаціях надзвичайно поширеним соціальним явищем було колективне та індивідуальне волонтерство, яке традиційно інтерпретувалося колоністами як почесне та обов’язкове виконання важливої соціальної функції – надання безоплатної допомоги особистою працею або її результатами, що сприяло загальному підвищенню рівня життєздатності окремих прошарків та груп населення, найбільш постраждалих від війни [17, s. 3–8]. Наприклад, під час Кримської війни 1853–1856 рр. молочанські, хортицькі, маріупільські колонії менонітів перетворилися на своєрідне тилове медичне заплілля діючого фронту, де силами пересічних колоністів було розгорнуто мережу постійно функціонуючих багатопрофільних сільських лазаретів та шпиталів [10, с. 62]. У цих благодійницьких установах було налагоджено ефективну систему матеріального та продовольчого забезпечення, пораненим, хворим військовим та цивільним особам надавалася невідкладна медична допомога, здійснювався необхідний комп-

лексе реабілітаційних заходів. Так, за весь період військової кампанії пройшли повний лікувальний курс у медичних установах молочанських колоністів 2 469 особи [10, с. 62].

Таким чином, упродовж ХІХ ст. менонітськими конгрегаціями Півдня України був акумульований значний громадський, адміністративний і організаційний досвід благодійницької та волонтерської діяльності, яка дозволяла досить успішно боротися з соціальними наслідками гуманітарних катастроф, спричинених військовими діями. Не стала винятком і російсько-японська війна 1904–1905 рр.

З початком активної фази військового конфлікту між Російською імперією та Японією менонітськими громадами Півдня України було реанімовано колишню благодійницьку практику, яку, між іншим, варто розглядати й у контексті свідомої демонстрації політичної громадянської лояльності колоністів російському самодержавству. Так, за ініціативи релігійних лідерів менонітських конгрегацій в молитовних будинках і церквах місцевих громад була проведена ціла серія добродійних заходів, на яких було зібрано чималі грошові пожертви на різноманітні потреби медичних закладів регіонального відділення Червоного Хреста, благодійницьких комітетів допомоги вдовам, сиротам та дітям військовослужбовців [17, s. 9; 18, s. 12; 16, s. 14–16]. Наприклад, тільки у вересні – жовтні 1904 р. колоністами-землевласниками й приватними особами чисельно невеликої Милорадівської братської общини було пожертвовано на такі цілі 100 крб. 40 коп. [5, с. 1179].

Намагаючись фінансово підтримати цілу низку загальнодержавних благодійницьких ініціатив та кампаній, на волосних зборах молочанських колоній було одностайно ухвалено рішення про запровадження на теренах волостей додаткового одноразового земельного податку в розмірі 50 коп. із десятини землі. Унаслідок реалізації цієї ухвали волосними правліннями було зібрано значні кошти – понад 60 тис. крб., які були передані установам Червоного Хреста [17, s. 9].

Одночасно, колоністами був добровільно встановлений обов'язковий щомісячний податок у розмірі 5 коп. з десятини землі, кошти від якого надходили на цільове фінансове забезпечення гуманітарних добродійних проектів менонітських конгрегацій – організацію лазаретів, місцевих благодійницьких комітетів колоній, що опікувалися питаннями надання матеріальної допомоги жертвам та постраждалим від війни [17, s. 9]. Відзначимо, що ці колективні ініціативи та ухвали волосних адміністрацій менонітських колоній Молочної були з належним розумінням та ентузіазмом підтримані й жителями інших поселенських комплексів менонітів Херсонської, Катеринославської та Таврійської губерній.

Не стояли й осторонь фінансування благодійницької діяльності й окремі мешканці й осередки громадських організацій колоністів, які функціонували в даний період у поселеннях менонітів [17, с. 9–10]. Наприклад, мешканцями однієї Миколайпільської волості Катеринославського повіту Катеринославської губернії було зібрано на потребу місцевого управління Червоного Хреста грошових пожертв на суму 4 425 крб. 25 коп.; менонітами Хортицької волості – 1 тис. крб.; жителями колонії Половиці (Кронсгартен) Іосифьської волості Новомосковського повіту – 360 крб. [5, с. 1179; 6; 7].

За іншими даними, менонітами Таврійської губернії в період, що розглядається, тільки на облаштування й утримання лазарету таврійського земства, поточні потреби регіональних медичних установ Червоного Хреста були зроблені значні фінансові внески у розмірі 34 933 крб. [10, с. 69].

Виходячи з аналізу матеріалів колоністської преси, окремі благодійницькі установи колоністів, як наприклад Олександронський розподільчий комітет, активно функціонували й надавали цільову гуманітарну допомогу родинам загиблих військових не тільки впродовж війни, але й після її офіційного завершення – ще в лютому – березні 1906 р. [12, с. 7]. Загальна сума коштів, зібраних менонітськими громадами в період російсько-японської війни, за найскромнішими підрахунками становила понад 272 тис. крб., не враховуючи натуральних пожертв, зібраних у вигляді теплого одягу, продуктів харчування тощо [10, с. 70].

Висока інтенсивність бойових дій, територіальна масштабність військового конфлікту між Російською імперією та Японією, віддаленість головного театру воєнних дій від центрів дисперсного ареалу розселення менонітських конгрегацій на Півдні України та Росії, нерозвиненість та слабкість транспортної інфраструктури імперії на Далекому Сході – всі ці чинники значною мірою ускладнювали процес своєчасного надання менонітськими конгрегаціями цільової гуманітарної допомоги постраждалим, суттєвим чином впливаючи на темпи її розгортання в регіоні.

В умовах військового конфлікту ефективність благодійницької діяльності громад колоністів залежала від успішності співробітництва із загальноімперськими добродійними організаціями й установами, які мали розгалужену мережу регіональних відділень, у тому числі на Далекому Сході, володіли значним парком потужних транспортних засобів, необхідним для оперативної доставки гуманітарних вантажів у райони соціальної катастрофи, спричиненої інтенсивними військовими діями діючих фронтів. Із цією метою в 1904 р. менонітськими конгрегаціями було налагоджено плідну співпрацю з регіональними відділеннями Червоного Хреста – неурядової громадської

організації, загальна ідеологічна платформа та діяльність якої була суголосна з релігійною практикою та принципами теологічної доктрини спільноти [16, с. 15–16].

Одночасно, в даний період представниками окремих менонітських громад була висловлена думка щодо практичної доцільності розширення такої співпраці шляхом упровадження інноваційної форми – створення під егідою Червоного Хреста в тилу російського далекосхідного фронту на кошти менонітських конгрегацій багатопрофільного лазарету, де б пораненим та хворим військовослужбовцям своєчасно надавалася невідкладна медична допомога, проводився весь комплекс необхідних лікувальних, фізіотерапевтичних та хірургічних заходів, здійснювалася повноцінна реабілітація одужуючих. Беручи до уваги хронічний дефіцит висококваліфікованого медичного персоналу середньої та нижньої ланки в період воєнного конфлікту, очільниками менонітських громад Хортиці було схвалено рішення про комплектування особового складу майбутнього лазарету лікарями та санітарами-добровольцями, набраними серед цивільної молоді менонітських колоній, яка мала належний рівень освіти, спеціальної фахової підготовки й необхідний досвід проходження альтернативної військової служби в лісництвах царської Росії.

У період, що розглядається, менонітські громади були зацікавлені у створенні й результативному функціонуванні довготермінового благодійницького проекту, який би виступав наочним доказом, яскравим іміджевим символом політичної лояльності спільноти, практичним втіленням її віроповідданського ставлення до центральної влади. Проте нова інноваційна форма проекту, що вимагала активного залучення менонітів-волонтерів для її реалізації, стала причиною гострої полемічної дискусії в церковному середовищі конгрегацій, продемонструвавши наявність різних тактичних підходів у релігійних очільників громад щодо розуміння ступеня та форми співпраці з державою.

Сама ідея санітарної служби менонітів-добровольців, яка мимоволі виступила в ролі реальної альтернативи офіційній службі менонітів у лісництвах царської Росії, стала предметом бурхливої теологічної полеміки на черговій конференції менонітських церковних конгрегацій імперії, яка відбулася у вересні 1904 р. у кримській колонії Карассан [9, с. 160]. У процесі тривалого обговорення даної проблеми проти ідеї реалізації проекту волонтерської служби виступив церковний старшина А. Герц. Авторитетний лідер орловської громади церковних менонітів у своєму виступі обґрунтував власне ригористичне тлумачення виконання християнином самаритянського обов'язку та надання благодійницької допомоги, яке активно відкидало саму можливість добровільної служби санітарів-менонітів [9, с. 160]. Релігійний очільник презентував позицію консервативного крила меноніт-

ської спільноти, яке розглядало впровадження волонтерської служби добровольців у санітарних загонах як дієвий інструмент асиміляційного впливу полікультурного та полінаціонального російського оточення на молоде покоління колоністського соціуму, що ніс у собі потенційну загрозу тотальної нівеляції самобутньої етноконфесійної ідентичності колоністів. Згодом свою позицію щодо впровадження волонтерської санітарної служби А. Герц змістовно виклав у своїй розвідці, яка була присвячена історичним аспектам становлення альтернативної військової служби менонітів у лісництвах царської Росії [13, с. 48–50].

Переконалим опонентом доктринальної церковної позиції, яку презентував А. Герц, виступив популярний проповідник, старшина мунтауської громади церковних менонітів, представник церковного Конвенту в шкільній раді молочанських колоній – Г. Унру, який аргументовано спростував її головні тези, змістовно довів марність побоювань впливу державної акультурації в санітарних загонах, підкресливши суспільно-політичну значущість та духовну користь для менонітської молоді нової форми волонтерської служби [9, с. 160]. Незважаючи на пристрасний характер обговорення, полеміка продемонструвала колоністському загалу, що волонтерська служба певною мірою відповідала ригористичним вимогам та доктринальним постулатам менонітського віровчення, які проголошували релігійний пацифізм однією з фундаментальних підвалин релігії, що категоричним чином забороняла своїм вірним брати до рук зброю [3, с. 76–79, 169]. Виступ Г. Унру та інших представників релігійних громад колоністів фактично санкціонував процес легалізації волонтерства як різновиду суспільно значимої благодійницької релігійної практики.

Як впливає зі спогадів Антона Завадського, колишнього санітара-волонтера з хортицької колонії Нейендорф, уперше ідею кадрового забезпечення особового складу фронтових лазаретів Червоного Хреста менонітами-волонтерами висунув та докладно обґрунтував у своєму листі до старшини розентальської релігійної громади хортицьких колоній Ісаака Діка Генріх Фрізен, колоніст, який в той час перебував поблизу далекосхідного театру воєнних дій [19, с. 3; 20, с. 192].

Слушна та вчасна пропозиція пересічного мешканця колоній знайшла широку підтримку серед молодіжного загалу менонітської конгрегації, який зі свого складу сформував у стислий термін, навіть, невелику ініціативну групу, представники якої одноставно висловили тверде бажання поступити добровольцями на санітарну службу. До групи увійшли сім молодих колоністів: В. Дік, І. Дік, Я. Левен, Я. Пеннер, Я. Тіссен, Г. Фрізен та Й. Хемзен, [20, с. 192].

Швидке інституційне оформлення ініціативної групи було, на наш погляд, наслідком активної проповідницької діяльності очільників релігійних громад Хортиці, які розглядали беззбройну альтернативну санітарну службу як одну з найбільш дієвих форм практичного духовного служіння віруючого в миру, як своєрідне місіонерське поклонання у справі євангелізації, орієнтоване на сумлінне виконання самаритянського обов'язку християнина перед нужденними, власною конгрегацією, церковною громадою, російським суспільством та самодержавством. Багатоаспектний та багатовекторний характер санітарної служби, що ґрунтувався на релігійно-гуманістичних засадах, робив її надзвичайно привабливою в очах колоністської молоді, яка прагнула всебічно реалізувати себе в період складних випробувань воєнного часу, продемонструвавши на справі дієвий патріотизм й вірність свідомо обраним релігійним настановам віровчення спільноти.

Виходячи з аналізу спогадів Я. Хемзена, глибоку та всебічну зацікавленість новою формою альтернативної служби колоністів виявили й представники адміністрації Катеринославської губернії, які докладно займалися питаннями кадрового та матеріального забезпечення фронтних медичних закладів, створених під егідою земства [14, s. 148]. Так, наприклад, М. В. Родзянко, який в даний період обіймав посаду голови Катеринославської губернської земської управи, провів цілу низку зустрічей з громадським представником менонітських конгрегацій – земським повітовим гласним Г. Бергманом, під час якої обговорювались актуальні проблеми організації волонтерської служби менонітів у складі санітарних загонів [14, s. 148]. Як свідчить подальший розвиток подій, в процесі тривалої дискусії було ретельно узгоджено всі вузлові проблемні питання, пов'язані з характером та новою формою волонтерської служби, виписані її оптимальні умови, що базувалися на засадничих принципах, які були суголосними з релігійною специфікою вірних менонітських конгрегацій. Очевидно, що керманічі виконавчої губернської влади були зацікавлені у швидкому розгортанні в тилу далекосхідного фронту багатопрофільного медичного закладу, укомплектованого з дисциплінованих, високоосвічених санітарів-добровольців, брак яких гостро відчувався.

Успішний перебіг серії переговорів з керманічами губернських установ та вирішення ключових проблемних питань організації волонтерської санітарної служби дозволили адміністрації хортицьких колоній в стислі терміни розпочати інтенсивний набір волонтерів серед молоді менонітських колоній. Під час його проведення перевага надавалася кандидатурам тих колоністів, які не були одруженими, закінчили повний курс місцевого сільського училища, мали необхідний досвід альтернативної військової служби в південноукраїнських лісництвах Російської імперії або відповідну фахову підготовку. Так,

до 20 січня 1905 р. волонтери повинні були особисто надати заяви разом із персональними рекомендаціями очільників місцевих релігійних конгрегацій [20, s. 192]. Відзначимо, що за два місяці проведення набору хортицьким волосним правлінням було розглянуто понад 40 заяв добровольців з менонітських колоній Катеринославської губернії [20, s. 192].

Унаслідок кропіткої та різнопланової селекційної кадрової роботи, проведеної спеціальною комісією, до складу якої увійшли представники адміністрації Хортицької волості – Я. Класен, І. Дік Я. Вібе та Г. Гезе, нею було ретельно відібрано кандидатури 22 волонтерів, що відповідали всім високим професійним вимогам та освітнім стандартам санітарної служби [20, s. 192].

У середині лютого 1905 р. з метою підготовки житлових приміщень лазарету для прийому майбутніх пацієнтів та особового складу санітарного загону три меноніти-добровольці (А. Фрезе, П. Пеннер, А. Валльман) були відряджені до місця його дислокації, яке у відповідності до планів командування знаходилося поблизу залізничної станції Урулга (недалеко від м. Нерчинська в Забайкаллі).

Вже 19 березня 1905 р. у хортицькій церкві за участі добровольців та членів місцевої церковної громади був проведений урочистий прощальний вечір. Наступного дня волонтери виїхали до губернського міста Катеринослава, де пройшли обов'язковий повний медичний огляд, отримали довідки про стан здоров'я, відповідні документи, уніформу й необхідне спорядження [20, s. 192]. Багатотижнева подорож до кінцевого пункту призначення санітарів-волонтерів – залізничної станції Урулга – тривала декілька тижнів та пройшла без суттєвих пригод та подій [20, s. 192]. Відзначимо, що пастор Я. Штах у своєму історичному нарисі з історії життя південно-руських колоністів стверджував, що дорогою на фронт померло чотири санітари-добровольці [11, с. 86]. Проте нами не виявлено серед матеріалів джерельної бази інформації, яка б підтверджувала наведені вище свідчення колоніста. Принаймні, колишні санітари-волонтери у своїх спогадах не наводять факту смерті волонтерів [14; 20, s. 192–193].

Безпосереднім керівником санітарів-добровольців, представником їх інтересів перед військовим командуванням та місцевою військовою адміністрацією був російський генерал Микола Матвійович Кох, який здійснював загальне керівництво мережею військових шпиталів та лазаретів у прифронтовій зоні російсько-японського конфлікту [14, s. 148]. Як військовий адміністратор та керівник він користувався значним авторитетом серед особового складу санітарного загону, який відзначав його високі професіональні якості та ділові здібності в справі організації лікувального процесу, налагодження

належного матеріального забезпечення медичних закладів прифронтової зони.

Лазарет Червоного Хреста, споряджений за кошти менонітських громад та Катеринославського земства розташовувався на відстані 2 км від залізничної станції Урулга в просторах навчальних приміщеннях місцевої школи. Цей медичний заклад нараховував 12 відділень, які були повністю укомплектовані необхідним медичним устаткуванням та високопрофесійним лікарським персоналом [14, s. 149].

Крім колоністів із менонітських поселень Катеринославської губернії, в лазареті проходили службу декілька мешканців менонітських колоній Херсонської та Таврійської губерній. У своїх споминах колишній санітар-доброволець А. Завадський відзначав, що санітарів-волонтерів поселили в зручних квартирах та забезпечили якісним харчуванням [20, s. 192]. Кожен доброволець щомісячно отримував від менонітських громад та державної скарбниці грошове забезпечення у розмірі 30 крб. Наприкінці служби жалування у командного складу становило 100 крб. [14, s. 150].

Посаду керівника та завгоспа санітарного загону менонітів-волонтерів в урулгінському лазареті Червоного Хреста замість колоніста І. Фрізена, який занедужав, обійняв Я. Хемзен – колишній старшина лісної команди, який мав достатній досвід організаційної роботи з особовим складом [14, s. 149]. В його службові обов'язки входило не тільки систематичне забезпечення особового складу санітарного загону свіжим провіантом, якісною питною водою, але й здійснення нагляду за загальним станом дисципліни, своєчасним виконанням колоністами-волонтерами своїх службових обов'язків.

Інтенсивність військової дій на фронтах російсько-японської війни суттєвим чином позначилась на характері та складності роботи санітарів-волонтерів у лазареті, який був переповнений через надмірну кількість пацієнтів. Поранених та хворих військовослужбовців привозили з діючого театру воєнних дій санітарними потягами на станцію Урулга, звідки санітари-добровольці транспортували їх на фурах до приміщення лазарету. Поранених, які не могли самостійно пересуватися, волонтери переносили на власних руках, що вимагало не тільки певної витривалості, але й докладання значних фізичних зусиль [14, s. 150]. У фронтових умовах систематичного притоку надмірної кількості пацієнтів досить часто меноніти-санітари змушені були працювати цілодобово, іноді без перерви на сон і тривалий відпочинок, намагаючись вчасно надати всім прибулим невідкладну медичну допомогу, створити належні умови проживання й організації належного лікувального процесу.

Упродовж трьох місяців виснажливої понаднормової праці в складі санітарного загону колоністи-волонтери зарекомендували себе

як дисципліновані, високоорганізовані та сумлінні військові, які результативно виконували поставлені перед ними командуванням практичні завдання служби. Висока оцінка професійної діяльності, фахової підготовки та виучки волонтерів знайшла відображення на сторінках чисельних рапортів очільників медичної частини фронту, керівництва лазарету, на шпальтах регіональної та столичної російської періодичної преси, яка регулярно вміщувала при зображенні загального перебігу подій на фронті та в тилу схвальні відгуки про роботу санітарів [14, s. 150].

Влітку 1905 р. лазарет відвідали два проповідники з хортицьких колоній, які здійснювали з боку конгрегацій нагляд за духовним становищем молоді санітарного загону.

Після закінчення інтенсивної фази російсько-японського військового конфлікту загальна ситуація в лазареті зазнала істотних змін, оскільки скоротились реальні обсяги роботи, пов'язані зі зменшенням загальної кількості пацієнтів, що поступали на лікування з фронту. Робочий день санітара-добровольця став нормованим, з'явився догоочікуваний вільний час для відпочинку, який колоністи намагалися використати з максимальною для себе користю. Так, під час несення санітарної служби з'ясувалося, що серед особового складу загону є колоністи, які під час служби в лісних командах Півдня України обіймали посади капельмейстерів та чудово грали на музичних інструментах. Беручи до уваги їх музичні навички, за ініціативи колоністів-волонтерів на базі санітарного загону був створений невеликий оркестр духових інструментів та чоловічий хор. Музичні інструменти були придбані в складчину добровольцями у катеринославського торговця Ціммерманна [14, s. 150]. Створення хору та оркестру дозволило урізноманітнити відпочинок санітарів, наповнити його цікавим духовним змістом.

У жовтні 1905 р. у зв'язку з припиненням військових дій на фронті та відсутністю пацієнтів лазарет було ліквідовано, а його особовий склад після вирішення всіх формальностей демобілізовано [14, s. 151; 20, s. 192]. У листопаді 1905 р. більша частина санітарів-добровольців повернулася до рідних осель.

Військові події російсько-японської війни 1904–1905 рр. зумовили певну трансформацію сталої системи суспільно-політичних відносин, які склалися впродовж XIX ст. у відносинах між російським самодержавством та менонітськими конгрегаціями Півдня країни, відкривши для них нові перспективні шляхи та форми взаємодії. У складних умовах військового конфлікту відбулося істотне поглиблення співпраці між державницькими інституціями імперії та менонітськими громадами, які намагалися презентувати свою політичну лояльність російському самодержавству шляхом активної участі в ре-

алізації масштабних гуманітарних проєктів, широко використовуючи наявні фінансові, матеріальні та людські ресурси колоній.

Інтенсивне розгортання серед мешканців менонітських конгрегацій волонтерського руху стало наочним свідченням суспільно-політичної зрілості спільноти, абсолютна частина представників якої зайняла чітку патріотичну позицію, що була продиктована глибоким усвідомленням необхідності виконання свого громадянського обов'язку перед Батьківщиною, особистою відповідальністю за майбутню долю своєї країни. Впровадження добровільної санітарної служби зумовило формування нового соціального досвіду, який сприяв налагодженню більш тісних комунікативних зв'язків між конгрегаціями та російським суспільством, надавав пересічним мешканцям колоній нові можливості в галузі професійної підготовки, впливав на подолання традиційного соціокультурного ізоляціонізму колоністського загалу. Набутий досвід практичної організації волонтерської санітарної служби, яка пройшла успішну апробацію під час російсько-японського конфлікту, був ефективно використаний державою під час Першої світової війни, коли санітарна служба була законодавчо поширена на більшу частину призовного контингенту населення менонітських громад.

Бібліографічні посилання

1. **Белікова М. В.** Менонітські колонії Півдня України (1789–1917 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. В. Белікова. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.
2. **Берестень Ю. В.** Организация и становление альтернативной службы меннонитов в лесничествах царской России во второй половине XIX начале XX веков / Ю. В. Берестень // Вопросы германской истории : сб. науч. ст. – Д. : Вид-во ДНУ, 2000. – С. 80–99.
3. **Бондарь С. Д.** Секта меннонитов в России (в связи с историей немецкой колонизации Юга Украины) / С. Д. Бондарь // Очерк. – Пг., 1916. – 207 с.
4. **Венгер Н. В.** Меннонитское предпринимательство в условиях модернизации Юга России: между конгрегацией, кланом и российским обществом (1789–1920) / Н. В. Венгер. – Д. : Изд-во ДНУ, 2009. – 698 с.
5. Вестник Екатеринославского губернского земства. – 1904. – № 40. – 30 сент. 1907. – С. 179.
6. Вестник Екатеринославского губернского земства. – 1904. – № 43. – С. 218.
7. Вестник Екатеринославского губернского земства. – 1904. – № 47. – С. 254.
8. **Захарченко Т.** Соціокультурний розвиток німецьких та менонітських колоній Північного Приазов'я (XIX – початок XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Т. Захарченко. – Д., 2005. – 20 с.
9. **Клиппенштейн Лоуренс.** Отказ от военной службы по мотивам совести в менонитских общинах царской России / Лоуренс Клиппенштейн // Дол-

гий путь російського пацифізма: Ідеал міжнародного і внутрішнього миру в релігійно-філософській і общественно-політичній думці Росії. – М. : ИВИ РАН, 1997. – С. 150–170.

10. Кто такие меннониты? Краткий исторический очерк. – Гальштатт : Изд. Гальштаттского волостного правления «Радуга», 1915. – 78 с.

11. **Штах Я.** Очерки из истории и современной жизни южнорусских колонистов / Я. Штах. – М., 1916. – 266 с.

12. Botschaffler. – № 25 – 4. März. – 1906.

13. **Görz A.** Ein Beitrag zur Geschichte des Forstdienst der Mennoniten in Rußland nach urkundlichen Akten zusammengestellt von / A. Görz. – Groß-Tokmak. Druck von H. Lenzmann, 1907. – 50 S.

14. **Gunter W.** Onsi Tjedils. Ersatzdienst der Mennoniten in Rußland unter den Romanows / W. Gunter, D. Heidebrecht, G. Peters. – Yarrow: The Columbia Press. – 1966. – 312 S.

15. **Lohrenz G.** The Beginning of Alternative Service during the Russo–Japanese War, 1904–1905 / G. Lohrenz // Mennonite Life. – XXVI (July, 1971). – P. 114–117.

16. Mennonitisches Jahrbuch 1904. v H. Dirks. – 1905, Groß-Tokmak: Druck und Verlag von H. Lenzmann. – 112 s.

17. Mennonitisches Jahrbuch 1905/1906. v H. Dirks. – 1906, Groß-Tokmak: Druck und Verlag von H. Lenzmann. – 160 s.

18. Mennonitisches Jahrbuch 1906/7. v H. Dirks. – 1907, Groß-Tokmak: Druck und Verlag von H. Lenzmann. – 176 s.

19. Statistik der Mennonitengemeinden in Rußland Ende 1905 (Anhang zum Mennonitischen Jahrbuch 1904/1905). Gesammelt von Heinrich Dirks Prediger des Gnadenfelder Gemeinde. – Druck von Julius Klinkhardt: Leipzig, 1906. – 71 s.

20. **Thiessen F.** Neuendorf in Bild und Wort. Chortizaer Bezirk. 1789–1943 / F. Thiessen. – Espelkamp : Selbstverlag, 1984.

Надійшла до редколегії: 14.01.2013

УДК 930.1 : 329.21 (477)

О. В. Головіна

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЯ МОНАРХІЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ І ТЕНДЕНЦІЇ

Досліджено сучасну історіографію створення та діяльності монархічних політичних об'єднань на території України на початку ХХ ст.

Ключові слова: монархічні організації, політичні партії в Україні, пострадянський період історіографії проблеми, сучасна історіографія діяльності монархічних об'єднань.

© О. В. Головіна, 2013